

The Use of Trope in 21 st Century Karakalpak Lyrics

Yusupov Islambek Konisbaevich¹

Summary: Thus, by analyzing works of art in the minds of students, we form universal human feelings and values, restore the true history of the people, and bring up an aesthetic feeling. We create the basis for the formation of speech cults and breaking of linguistic wealth. The article is devoted it from the teacher of literature a great methodical qualification on teaching Karakalpak poetry the types of lessons, the using og methods.

Key words: specialist in literature, character, creative work, style, writing, genres, language, work, theme.

Qaraqalpaq lirikasında kórkem obraz jasawda troplardıń qollanıw ornı júdá áhmiyetli. Trop boyınsha ádebiyat teoriyasında hár qıylı pikirler hám anıqlamalar ushırasadı [1.]. **Trop** – bul grek sózi bolıp, tiykarǵı mánisi – aynalıw, ózgeriw, burıw, kóshiriw, aynaldırıw. Trop - sóz, sóz dizbegi hám túsinikli obrazlı, kóshirmeli mániste paydalanıp poetikalıq aytıw usılı. Trop óz ishine metafora, metonimiya, sinekdoxa, giperbola, ironiya, litota, epitetlerdi qamtıydı. Demek shayır poeziyasın obrazlı hám oqıwshıǵa túsinikli etip beriw ushın, súwretlemekshi bolǵan waqıyasın yamasa obrazın ayqın janlı túrde kórsetiw ushın kórkem ádebiyattıń talabına muwapıq bolǵan hár qıylı súwretlew qurallarınan sheberlik penen paydalanǵan. Sonlıqtan shayır dóretpelerinde kóp qollanılauǵın geypara súwretlew qurallarına toqtap ótemiz. [3.4.5.6.7.8.9.10.11.12.13.14.15.].

Qaraqalpaq lirikasında troplardıń qollanıwı boyınsha az izertlew jumısları boldı. Bul másele boyınsha ádebiyatshı B.Genjemuratov bılay deydi: “Sózlerdiń awıspalı mániste qollanıw, yaǵnıy troptı paydalanıw tildegi, ásirese poetikalıq tilge tán nárese bolıp, bul sózlerdiń qollanıw maydanın keńeytedi, mazmunlıq maǵanasın tereńletedi, yaki bayıtadı” - degen pikiri ornın ayıtılǵan. Usı kózqarastan O.Sátbaev, J.Óteniyazov hám Ó.Álewovlardıń lirikasında troplardıń qollanıw sheberligine diqqat awdarmaqshımız. Haqıyqatında da shayırdıń lirikasında xalıqtıń sóylew tilinen sheber paydalana bilgenin kóremiz. Onıń poeziyası tiykarınan awızeki xalıq dóretpelerinen, klassik shayırlardıń shıǵarmalarınan, shıǵıs hám batıs xalıqları ádebiyatı dástúrlerinen tásir alǵanlıǵı seziledi. Óytkeni shayır poeziyasında xalıqtıń milliy tilinen sózlerdi saylap, óz shıǵarmasında sheber paydalana bilgen. Sonlıqtan, hár bir dáwirde, jámiyetlik ómirdiń hár bir baǵdarında jasaǵan insanlardıń minez qulqına, xarakterine, kásibine baylanıslı sózlerdi ornın qollana biliw shayırdıń til baylıǵının kópligin ańlatadı [16.17.18.19.20.21.22.].

O.Sátbaev, J.Óteniyazov hám Ó.Álewovlar gárezsizlik dáwirdegi qaraqalpaq poeziyasına óz stili menen úlken jańalıqlardı alıp kelgen talant iyesi. Olardıń qosıq qatarları obrazlı berilgen. Hár bir shıǵarmanıń mazmunına, ideyasına qaray leksikalıq sózler ornın tańlap alınǵan. Máselen, shayırdıń «Dúnya gózzal» qosıǵı poetikalıq til menen tásirli súwretlengen.

Gózzal dúnya – kewilge arqaw,

Insanlarǵa súyenish,

Tapqan baxtıń súyip asırar,

Qádir tutar,

Joq kemis,

Júre berseń, jasay berseń ayrılmay,

Insanlarǵa **jaylı mákan, gózzal dúnya** tirenish [51.].

Qosıqtıń negizgi ideyası insan balasınıń jasap atırǵan dúnyanıń mánisine túsiniw, bir-birewine bolǵan isenim sezimleri sáwlelengen. Bul sezimlerde jetkerip beriw maqsetinde metafora, epitetlerden ornın paydalanıp, qosıqtıń poetikalıq kúshin arttırıp tur. Shayır **gózzal dúnya, tapqan baxtıń, jaylı mákan** sózleri arqalı lirikalıq sezimlerin tiptestirip ómir dúnyaǵa bolǵan pafos dárejesinen jetkere bilgen [23.24.25.26.27.28.29.30.].

Shayırdıń «Esap bermes waqıt saǵan, bilip qoy» degen qosıǵı da poetikalıq til menen tásirli súwretlenip, ómir, turmıs teması ashıp berilgen.

Bilmeppiz biz jaslıq gezde qádirin,

Kún ótpesteı,

Jılıspastan túyildi.

Baylanısqa waqıt penen táǵdirin,

¹ Applicant (Izlanuvchi)

Esaplı eken keń dúnyamız, búgingi [51.].

- dep xalıq tilindegi sózlerdiń sulıwlıǵınan, tazalıǵınan, mániliginen, túsinikliginen paydalana bilgen. Solay etip, qosıq qatarlarınń tásirshenligi kópshilikke tez jetip barıwın támiyinlegen. Qosıqta «**jaslıq**», «**waqt**», «**táǵdiriń**», «**keń dúnyamız**», «**sır**» sıyaqlı kúndelikli paydalanıp júrgen sózlerge obraz júklep, olardan sheber paydalanıp jaslıqtaǵı qıyal menen júrgen lirikalıq qaharmannıń obrazın ashıp bergen. Shayır «Qızdıń kewli hár nárseden ázizdur» qosıǵında xalıq awızeki dóretpelerinen orınlı paydalanıp, “**súyrektey**”, “**jaslıq dáwirim**”, “**altın dáwir**”, “**náwbáhárim**”, “**sáwirim**” sıyaqlı sózlerge máni júklep, qosıq qatarlarına tereń obrazlılıq bere alǵan. [31.32.33.34.35.36.37.38.39.].

Máselen:

Súyrektey qız,
Boyı talma, dım jas-aw...
Usınıp tur bul dúnyanıń beyishin.
Há **muhabbat**, usı jeriń aljas-aw...
Táǵdir me ya islep turǵan óz isin.
Shayır «**Qız shertsin-dá, duwtar shertse sóyletip**» qosıǵında
Jarasımlı,
Sán beredi **saz** qızǵa,
Tilsim menen bayan eter **kewiliń,**
Janıńdı alıp tireldirer alqımǵa,

Bayqaslaysañ jańǵa-jannıń telewin. - dep lirikalıq qaharmannıń obrazın, onıń yarǵa degen opadarlıǵın tereńnen ashıp kórsetken. Onıń «**Há jigitlik**» dóretpesinde “**Bir tárepten eserlik**”, “**Qızdıń esin awdırıp**”, “**jalǵan sózden úrkitip**”, “**Sóz salǵanǵa** qaǵıyda joq hesh jerde.” – degen qatarlarda epitet, teńewlerdi durıs paydalana alǵan. Shayır «Usı qızdıń girbińi joq oyında» dóretpesinde “**Muhabbattı jas baladay túsiner**”, “**Muhabbattı minsiz güldey qabıllar**”, “**Perishteniń júregindey juregi**”, “**Dúnya arsız.**” – degen qatarlarda metaforalıq usıllardı durıs paydalanǵan. Onıń «**Ózi kelmes baxıtlıqta, shadlıq ta**» qosıǵında “**Birden tuwmas Aydıń da waqtı bar**”, “**Keńlikte bar**”, “**Bul dúnyada tarlıqta**”, “**Tirishilik dep qumrsqaday turbandıq**”. “**Shıdap turdıq qıyınlıqqa qas qaqqay**”, “**Baxıt tolı bola bermes hár kúnim**”, “**Dárwan ótti bul basımnan kóp dúrkin**”, “**Meniń kórgen dúnyadaǵı házligim.**” – degen qatarlardarda teńew, epitetlerdi orınlı isletken. Bulardıń barlıǵı da shayırdıń ózine tán sheberliginen derek beredi [40.41.42.43.44.45.].

Ó.Álewov poeziyasındaǵı naqıl-maqallar, turaqlı sóz dizbekleri de jaqsı isletilgen. Onıń «**Muhabbat – bul súyew kóriw**» qosıǵında:

Muhabbat – bul súyew kóriw,
Ózine ózge adamdı.
Íshqısında balqıp, eriw,
Tishiliktiń tamamı.
Dúnya gózzal hayaldan,
Jaqsı kór qumar tarqasın,
Súyiw ǵoy bul seze alsañ,
Pútkil insan áwladıń [51.131b.].

Bul qosıq qatarlarındaǵı «**Muhabbat – bul súyew kóriw**» degen turaqlı sóz dizbeginiń mánisinde qollanıp muhabbattı güllendiremen degen mánisti ańlatadı. «**Dúnya gózzal hayaldan**» degen turaqlı sóz dizbeginiń mánisindegi ushırma sóz bolıp, Dúnyanı gózzallıqqa bayıtaman degen maǵananı ańlatadı. «**Súyiw ǵoy bul seze alsañ, Pútkil insan áwladıń**» degen naqıl sózdiń qollanılıwı, onıń mánisi mudamı háreketke bolıw mánisin bildiredi.

Ó.Álewovtıń poeziyasındaǵı milliy dástúrlik obrazlılıq sózler keń qollanılǵan. Lirikalıq qaharman obrazın ashıp beriw maqsetinde tómendegi obrazlı sózler isletilgen. «Jer!» qosıǵında “**Toyımlılıq bermeysen sen qalay, Seni biz qazǵılap tinbadiq**”, “**Teriden**” **shıǵarıp** alalmay, **Ján-jaqqa qol salıp júr xalıq**”, “**Bul dúnyanıń adam eń bir jamanı, Bul dúnyanıń adam eń bir hasılı**”.

«**Watan**» qosıǵında:
Watanım Ózbekstan, watanım Polsha,
Watanım Angliya, Indiya desip,
Gáp aytar adamlar súysinip sonsha,

Hawazları jipek samalday esip,
Watan dep tolğanar insanlar künde,
Watan mehri menen er jetip óstim,
Dúnya birliksizinen qısınıp júrme,
Watanım dúnya – dep aytpaydı hesh kim.

- dep shayır dóretpesinde **watandı** poetikalıq til menen sáwlelendiriw ushın turli usıllar paydalanğan. Máselen, lirikalıq qamarmannıń oyı, ármanı, keypi menen qıyalı ústemlik etedi. Sonlıqtan lirik shayır óziniń oyın, júrek sezimin, sırtın ashıp dostına, watanğa tikkeley arnap aytıwı múmkin. Lirik shayır watan temasın adamnıń jan dúnyası menen baylanıstıradı hám súwretleydi. Insannıń watanğa degen júrek sırtın oqıwshınıń aldına jayıp saladı [46.47.48.49.50.51.].

Lirikalıq xarakterdiń belgisi sonda obrazdıń tereńlesiwı, pikirdiń juwmaqlanğan bolıwı, avtor súwretlegen waqıyanıń, sezimniń súwıwshilik sezimin yamasa jek kóriwshilikke ortaqlıq sıpatqa iye boladı. Lirikaniń jáne bir belgisi ol kóbinese qosıq penen jazıladı. Al lirikalıq qaharman bolsa lirikalıq poeziyada kúyinish-súyinish sezimleri, arzıw ármanları sáwlelengen adam obrazı. Shayır qosıqta obektiv shınlıqtı óziniń keshirmeleri, seziniwleriniń tiykarında súwretlep, waqıyanı, ózin tásirlerdirgen qubılıs hám kórinislerdiń óziniń jeke bası arqalı beredi. Lirik shayırdıń kópshilik qosıqları monolog usılında berilip, lirikalıq qaharmannıń obrazın ashıp beriw ushın jumsaladı. Bunda shayırdıń ishki monologı sıpatında kóringen menen lirik qaharmannıń ishki sezimlerin tásirli jetkeredi. Sol sıyaqlı onıń poeziyasında bul usıl kóp isletilgen. [52.].

Ó.Álewovtıń poeziyasında epitetler janlı isletilgen. Epitet – (grek sózi bolıp, „anıqlıq“, «ayqınlaw» mánisin beredi) qubılıstıń sapasın anıqlaw ushın Shayır ózi súwretlep atırğan zattıń yamasa adamnıń kózge túserlik belgisin atap kórsetedi. Solay etip, turmıs shınlıǵın kózge ayqınlap elesletiwdi maqset etedi. Ó.Álewovtıń «**Kókpar**» qosıǵında:

Awılımnıń ǵarları tamsanıp,
Júyrik attı maqtaydı kóp!
At **jániwar** ózim dep,
Barlıq isti **omırawlap** qolǵa alıp.

Bul qosıq qatarlarında epitet «**Júyrik**», «**jániwar**» sózleri arqalı berilip, usı sóz arqalı ılaq oyındaǵı sheberlikti, milliy sezimlerde obrazlı ashıp bergeni. Sonday-aq bul sózlerdiń qaytalanıp keliwi de qosıqqa poetikalıq kúsh baǵıshlap tur.

“**Júyrik attı** maqtaydı kóp”. (54-bet)
“Bolsa deymen **húr** elimniń nurlı Ayı”. (58-bet)
“**Juldızlı** aqsham”. “**Aq kókirek** adamday”. (135-bet)
«Insan kóp tuwılıp, ótken **belgisiz**,

Kóbi ómir súrgen esken **samalday**» (61-bet) h.t.b. Usı qosıq qatarlarında «**Júyrik attı**», «**húr elim**» hám «**samalday**» sózleri epitet, teńew mánilerin berip, lirik qaharmannıń ishki sezimlerin, onıń quwanış sezimlerin bildirip tur. Ó.Álewovtıń poeziyasında metonimiyalıq usıldan da keń paydalanğan. Ol qosıqta ayılajaq adamnıń yamasa zattıń atın ózgeriw qayta ataw arqalı onı astarlı máni de sóz etedi. Metonimiya-atın ózgeriw, qaytadan ataw degen mániden kelip shıqqan. Shayır poeziyasında bul kórkemlew quralı ónimli isletilgen.

Shayırdıń «Men dúnyanı teńgeriwge tuwıldım» qosıǵında
«Bazı erler kóriwge zar **Kún nurın**,
Keregi ne insandı qul qılıwdıń,
Qorlamaqlar tirishiliktiń bul **gúlin** »...
Bir ellerde aspanǵa da **teńlik** joq,
Qırqımda-aq **besigimde dúnyanı...**”
„**Hújdan** jazalaydı ótseń qáteni...”

Hújdanı túbinde bir qıynaydı...“. Usáǵan qosıq qatarlarında súwretlew quralları sheber isletilgen. Usı arqalı qosıqqa poetikalıq kúsh payda etken. Shayır poeziyasında metonimiyalardıń kóplep ushurasıwları tábiyat zatları menen súygen yar arasındaǵı jaqınlıq baylanıslardan, hátteki uqsaslıqlardan kelip shıǵadı.

Mısalı: „Qarańǵısı parıq emes tınlerdiń“ qosıǵında:

Qarańǵısı parıq emes tınlerdiń,
Aqshamıdı **kúndiz** qılǵan **jarıq** bar,

Qaq basında alıstaǵı bir **sheldiń**,

Kún menen waqıt ushın tartısar . (41-bet) Bul qosıq qatarlarında metonimiya isletilip oǵan poetikalıq kúsh baǵıshlaǵan. Sonday-aq **qarańǵısı, aqshamıdı kúndiz qılǵan jariq bar, kún menen waqıt** sózleri insan ómirindegi hárqıylı sezimlerde ańlatıp, olardıń qıyınshılıǵın, ármanların, arızıların bere alǵan. Shayırdıń dóretpelerinde metonimiyalardıń atqaratuǵın xızmeti, áhmiyeti oǵada úlken. Metonimiyalar kórkem oy-pikirdi iqshtap beriw ushın, al geyde súwretlenip atırǵan zattıń, adamnıń, waqıyanıń yaqı hádiyseniń boyawları jáne de ráń-báreń qubılıwları ya bolmasa obrazdıń jáne de tereńlesiw ushın kerek. Shayır lirikasında metonimiyalar sıyaqlı sinekdoxalar da kóp qollanılǵan [53.].

Kópshilik ádebiyatshılar sinekdoxanı da kó metotimiyanıń bir túri sıpatında bahalaydı. L.İ.Timofeevtiń pikirinshe eger metonimiya avtor tárepinen muǵdar, asn kórsetkishi, almasıwlar sızıǵı boyınsha dóretilse, yaǵnıy bólshek pútinniń ornına yaqı pütün bólshektiń ornına almasıwılsa, onı metonimiyanıń ayrıqsha bir túri – sinekdoxa [2.478 b.]. - dep ataydı. Demek, sinekdoxa - metonimiyanıń bir túri. Bunda zattıń mánsi ekinshi zatqa olar arasındaǵı muǵdarlıq qatnasqa baylanıslı awısa. Bul súwretlew quralı shayır dóretpelerinde jaqsı qollanılǵan. Mısalı, shayırdıń qosıq qatarlarında qozı, tilla sazi, báhár, jazı, zer qası usaǵan sózler sinekdoxalar. Bular sinekdoxanıń eń ápiwayı túrleri bolıp, kóplik sannıń ornına birlik san awıstırılıp atılǵan. Bul qosıq qatarlarında sinekdoxalar buwın teńligin saqlasa, ekinshiden uyqas imshamlıǵın alıp kelgen. Sinekdoxalar ózi qollanǵan qosıq qatarlarına ǵana emes, súwretlenip atırǵan zatqa, qubılısqa, waqıyaǵa geografıyalıq orınǵa da kórkemlik baǵıshlaydı. Shayır lirikasında sinekdoxalar anıqlanbaǵan, biraq kópshilikteń ornına anıq kóplik sanın paydalanǵanlıǵın jiyi-jiyi ushıratıwǵa boladı. Shayırdıń ruwxıy dúnyasındaǵı qubılıslardıń kórkem kórinislerin sáwlelendiriwde metafora, metonimiya, sinekdoxalar qatarında simvollar da qollanıladı [54.55.].

Ádebiyattanıwǵa tiyisli arnawlı ádebiyatlarda «simvol» sózi hárqıylı maǵanalarda paydalanılıp kiyatır. Belgili alım V.M.Jirmunskiýdiń pikirinshe «Sırtqı dúnyadaǵı qubılısların belgilewshi uqsaslıqları boyınsha isletilgen poeziyadaǵı metaforanıń ayrıqsha bir túrin simvol dep ataymız.» [3.408 b.]. **Simvol** grekshe sóz bolıp, **belgi, nishana** degen maǵanadı bildiredi. Sonlıqtan simvol kórkem ádebiyatta zat, hádiyse, waqıya yaqı qanday da bir adamlar tuwralı iqshtap súwretlewdiń usılı. Shayır lirikasında «**ay**», «**kók álem**». «**qara bult**», «**aspan**» sózleri simvol retinde qollanıp, insan ómirinde ushırasatuǵın hár qıylı maǵanalardı bildiredi. **Ay** – bul sulıwlıqtıń nishanı. Sonlıqtan aydı qızlardıń obrazın ashıp beriw ushın kóbirek paydalanıladı. Biraq bul jerde qapa bolǵan insan kelbetin bildirse, **qara bult** – bul qapalıqtıń nishanı bolıp, ashıwlı hám qáhárli adamnıń obrazın ańlatsa, **álem, aspan** sózleri kórinisti bildirip, insan ómirindegi erkin hám shadlı dúnyanıń belgisin kórsetip tur. Solay etip, **qara bult** - bul dárttiń, qayǵımnıń, qapalıqtıń simvoli, **álem, aspan** - bul keń dúnyanı, zamandı, jámiyetlik ómirdiń simvoli sıpatında qollanıp qosıq qatarlarına kórkem obraz júklep tur [56.].

Shayır lirikasında «jaz», «gúl», «dozaq» sózleri simvol retinde qollanıp dóretpede poetikalıq kúsh baǵıshlaǵan. «Jaz» sózi jaslıqtıń belgisin bildirse, «gúl» sózi sulıwlıqtı, jas qız, jaslıq mánilerin ańlatadı. «Dozaq» sózi azap, qıyınshılıq, azaplanıw mánilerin bildirip qosıqqa kórkemlik baǵıshlaǵan. «juldız», «ay», «tún», «aqquw» sózleri simvol retinde paydalanıp qaharman obrazın ashıp beriwge qaratilǵan. «Aqquw» - bul sulıw qızdıń simvoli, nishanı, «tún» - bul insan ómirindegi belgisiz hám túsiniksiz sezimlerdeń simvoli. «Juldız» - bul qızdıń sulıwlıǵı, úlken tulǵalardıń simvoli retinde paydalanıwı múmkin. Shayırdıń qosıqlarında qıs - bul ómirdiń qıyınshılıqların ańlatsa, ekinshiden adamnıń qaytarǵanın ańlatatuǵın simvol. Báhár – bul jaslıqtıń nishanasın ańlatsa, ekinshiden quwanıştıń belgisin bildiretuǵın simvol. «Appaq qar» - bul adamnıń júreginiń pákligin, hadallıǵın ańlatatuǵın simvol. «Sánem» - kúnshıǵıs xalıqlar arasında óz súygenine opalı gózzal qızdıń simvoli sıpatında belgili. Sonlıqtan kópshilik shayırlar simvolıq obraz jaratıw menen óziniń aytajaq pikirine ayrıqsha máni beriw, oǵan ayrıqsha salmaq taslaw ushın «qıs», «báhár», «appaq qar», «lalazar», «sánem» sózlerin tańlasa kerek [57.].

Ó.Álewov poeziyasında janlandırıw orınlı qollanıp, onıń maqseti janlandırıw arqalı jansız zatlardı súwretlegende olarǵa adamlardıń sezimleri, oyları hám sózleri berilip sáwlelendiriledi. Shayırdıń qosıq qatarlarında janlandırıw tásirli isletilip, qaharman obrazın ashıp beriw ushın jumsalǵan. Shayır poeziyasında sinekdoxa, simvol, epitetler sıyaqlı teńewlerde kóp isletilgen. Teńew troptıń ápiwayı, dáslepki túri bolıp, ekinshi bir nárseniń belgilerininiń járdeminde basqa birewiniń belgilerin anıqlaw maqsetinde yaqı qubılıs jaqınlastırıladı. Teńew – xalıq awızeki hám jazba ádebiyatta isletilip kiyatırǵan súwretlew quralı. ol xalıqtıń kúndelikli sóylew tilinde jiyi qollanıladı. Basqa Shayırlar sıyaqlı Ó.Álewovta teńewdi ózi súwretlep otırǵan nárseni anıq sáwlelendiriw, pikir hám oyların oqıwshıǵa tez ańlatıw, hádiyse yaqı waqıyalarǵa bolǵan lirikalıq qaharmannıń múnásibetin bildiriw quralı sıpatında qollanıladı. Shayır poeziyasında teńewler kóbinese eki usıl arqalı bildirilgen. [58.]. Birinshiden, kelbetlikteń usatw mánsinde day/-dey, -tay/-tey affiksleri arqalı, ekinshiden, sıyaqlı, yańlı, misli, misal, kibi, usap h.t.basqa tirkewishler arqalı isletilgen.

“Qoynı da suw,

Ústi de suw bul jerdiń,

Qurǵaq jerler siyrek jayǵan **teridey**” (78-bet).

“Anań **qustay** pármana,

Jel húwletpes jaǵanǵan,

Kewili toq **márdana**,

Seni qushıp **nár alǵan**” (101-bet).

“Nazlumxanǵa qurda **túyedey**,

Jaslayınan qatar teń ósken...” (110-bet).

Bul qosıq qatarlarında teńewler lirik qaharmannıń xarakterin ashıp berip, óz hártúrli usıllarda isletilgen. Metafora grekshe awıstırıw, ózgertiw sózinen kelip shıqqan. Metafora zatları bir-birine megzetiwge tiykarlanǵan awıspalı súwretlewdiń túri. Metafora teńewdey etip zatları salıstırmaydı, al uqsatadı, megzetedi [58.].

Belgili shayır Ó.Álewov poeziyasında metaforalar kóp qollanıp qaharman obrazın ashıp beriw maqsetinde keń qollanılgan. «Mazlumxansulıw» poemasında teńew, epitet, metaforalar ózne tán ózgesheliklerde isletilgen. Máselen,

“Shadlı ómirge óziń **bosaǵam**,

Uw bolmasın isher pal asım” (112-bet).

“**Otlı** sózge jibip Mazlumxan,

Turdi oylanıp,

Qaldı irkilip,

Qarsı aldında jigit **bawırı qan**,

Shıbın janın ózine tartıp.” (113-bet).

“**Názik gewde** toldı sezimge,

Ayanıshlı, muńlı janına” (113-bet).

Shınar edi, **nárwan** edi,

Shaqası álwan-álwan edi,

Olar egiz **qozi** edi,

Xalıqtıń **tilla sazi** edi,

Eldiń **báhár, jazı** edi,

Júziktiń **zer qası** edi,

Otırspanıń **gúli** edi...» degen qatarlarda metaforalar qaharman obrazın ashıp beriw maqsetinde jumсалған. **Shınar** edi, **nárwan** edi, **qos shınar** edi, **qozi** edi, **tilla sazi** edi, **báhár, jazı** edi, **zer qası** edi, **zer qası** edi usaǵan sózler metafora xızmetinde kelip qaharman obrazın ashıp beriw maqsetinde orınlı isletilgen [60.].

Ulıwmalastırıp aytqanda, Ó.Álewov poeziyasında troplar ózine tán ózgesheliklerde qollanǵanı kórinip tur. Troplar basqa nársese aylanıw, ózgertiw mánisin ańlatıp, shayır poeziyasınna kórkem tús bergen. Biz shayır dóretpelerinen troplardıń bir neshe túrlerine misallar keltirip, olardıń qollanıw ózgesheliklerine, atqaratuǵın xızmetlerine diqqat awdarıp óttik. Kórkemlew qurallardıń ayırım túrlerine az toqtadıq, olardan misallar keltirip óttik. Ó.Álewov ǵárezsizlik dáwirdegi poeziyanı kórkem súwretlew quralları járdeminde bayıtıwǵa háreket isledi. Onıń poeziyasında lirikalıq qaharman, olardıń ruwxıy dúnyasındaǵı qubılıslardı kórkem súwretlew quralları menen ashıp berdi. Ǵárezsizlik dáwirdegi shayırlardıń stiline uqsamadı. Bul ózinshelikke kótergen sawatlılıǵında, insanıyлық paзиyлетinde, quwanıshtı da, qapalıqtı da shayırdıń júrek sezimleri durıs qabıllawında kórinidi.

Әдебиәтлар

1. Jarimbetov Q. Ádebiyattanıwdan sabaqlar. Nókis. “Qaraqalpaqstan”, 2012. 52-65-betler.
2. Юсупов К.А. Әсербай Әлеўовтың лирикасын үйрениў. «Әмиўдәрәя» журналы, 2021, – №4, – Б. 63-68.
3. Юсупов К.А. Изучение лирики Усербай Алеўова / Литература и художественная культура тюркских народов в контексте восток-запад. Материалы международной научно-практической онлайн-конференции Казань, 22-25-октября 2020 г. Стр.348-351.
4. Юсупов К.А. Оразбай Сәтбаев поэзиясында жанрлық хәм формалық изленислер. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2015, февраль, №2 (50).
5. Юсупов К.А. Көркем дүньяны танытқан шайыр. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2018, май, №5 (89-сан).
6. Юсупов К.А. Дүнья, сени биле алмадым. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2021, март, №3 (123-сан).
7. Юсупов Қ. Толыбай Қабулов дәретіўшилигин үйрениў. «Әмиўдәрәя» журналы, №3, 2019, 55-64.
8. Юсупов Қ. Оразбай Сәтбаев поэзиясының көркемлик өзгешеликleri. «Әмиўдәрәя» журналы, №5, 2015, 77-87.
9. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде Т.Қабуловтың өмири хәм лирикасын үйрениў // Илим һәм ја'миет. Нукус давлат педагогика институти журналы. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 106-110 (13.00.00. №3).
10. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде лирикалық шығармаларды таллаў // Қарақалпақ давлат университети ахборотномаси. – Нукус, 2020. – №1. – Б. 181-184 (13.00.00. №13).

11. Yusupov K.A. Scientific and theoretical foundations of teaching Karakalpak literature at academic lyceums // Journal of Critical Reviews. (ISSN 2394-5125). – Vol 7, Issue 7, 2020. – №1. – P.P. 349-354.
12. Yusupov K.A. Akademik litseylarda qoraqalpoq adabiyoti // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2020. – №6. – Б. 40-41 (13.00.00. №8).
13. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров доретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрәя» журналы, Нөкис, 1996. 3-4-саны, 54-60.
14. Yusupov K.A. Methods of teaching literary material at academic lyceums according to the program // *Academicia. An International Multidisciplinary Research Journal (India)*. (ISSN: 2249-7137). – Vol. 10 Issue 5, 2020. – P.P. 1628-1634 (Impact Factor: SJIF 2020= 7,13).
15. Юсупов К.А. Изучение художественных произведений в академических лицеях // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2021. – №3. – стр. 78-80 (13.00.00. №8).
16. Yusupov K.A. Curricula for teaching karakalpak literature. // *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal* <https://saarj.com>. Academicia ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 5, May 2021, Стр. 1069-1074. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492, 10.5958/2249-7137.2021.01525.1
17. Yusupov K.A. Scientific and methodological problems of studying karakalpak literature. // *Asian Journal of Multidimensional Research (AJMR)* <https://www.tarj.in>. ISSN: 2278-4853 Vol 10, Issue 5, May, 2021. Стр. 585-590. Impact Factor: SJIF 2021 = 7.699. 10.5958/2278-4853.2021.00451.1
18. Юсупов К.А. Научно-методических основы преподавания каракалпакской литературы. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science* p-ISSN: 2308-4944 (print) e- ISSN:2409-0085 (online) Year: 2021 Issue: 11. Pp. 362-371. <http://T.Science.org>.
19. Юсупов К. Qaraqalpaq ádebiyatın oqıtıw metodikası. (sabaqlıq). –Tashkent., Сано-стандарт, 2018. – 336 бет.
20. Юсупов К.А. Академиялық лицейлерде қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. Монография. – Нөкис: Qaraqalpaqstan, 2019. – 7 б.т. – 112 б.
21. Юсупов К.А. Академик лицейларда қарақалпақ адабиётини ўқитиш методикаси (педагогика фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати). – Нөкис, «Miraziz Nukus», 2021. – 4 б.т – 66 бет.
22. Юсупов К.А. Kórkem shıǵarmalardıń mazmunıń úyreniw metodikası. Oqıw qollanba. – Tashkent: Yosh avlod matbaa, 2021. – 23,75 б.т. – 380 б.
23. Юсупов К.А. Qáńigelik hám pedagogikalıq ámeliyat. Oqıw qollanba. – Nókis: Pimpaz, 2021. – 3.75 б.т. – 60 б.
24. Юсупов К.А. Развитие устной культуры учащихся на уроках литературы // Til va adabiyot ta'limi. – Тошкент, 2022. – №1. – Б. 70-71 (13.00.00. №8).
25. Yusupov K.A. Teaching students the methods of artistic depiction in Karakalpak prose. // *Journal of Hunan University (Natural Sciences)*. Vol. 49. No. 04. April 2022. Page - 590-603.
26. Юсупов К.А. Обучение основам письменной речи учащихся. // «PEDAGOGS» international research journal. Volume-7, Issue-1, April-2022. – Стр. 176-181. www.pedagoglar.uz.
27. Yusupov K.A. Theoretical foundations of teaching Karakalpak literature. // *GALAXY international interdisciplinary research journal (GIIRJ)*. ISSN (E): 2347-6915. Vol. 10, Issue 5. May, (2022). PP. – 210-216.
28. Yusupov K.A. Qoraqalpoq adabiyotini úqıtısh masalalari // *Journal of new century innovations. (WSRjournal.com)*, Volume - 5, Issue - 6. May, (2022). PP. – 113-122.
29. Юсупов К.А. Изучение произведений писателя на уроках литературы . // *Международный научно-образовательный журнал «Образование и наука в XXI веке»*. Выпуск №26 (том 4), май, 2022. – Стр. 196-201.
30. Юсупов К.А. Юсупова Ж.С. Академиялық лицейлерде Аббаз Дабылов лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 431-432.
31. Юсупов К.А., Хожаметов Б.Б., Юсупов И.К. Академиялық лицейлерде Әжинияз шайыр лирикасын оқытыў технологиялары. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 437-442.
32. Юсупов К.А. Юсупов И.К. Лирикалық шығармаларды оқытыў методикасы. /VI Международная научно-практическая конференция по фундаментальным наукам, искусству, бизнесу и образованию, интернет-технологиями и обществу. 23-26 февраля, 2021 г., Стокгольм, Швеция, стр. 469-474.
33. Юсупов К.А. Халмурат Сапаров доретиўшилиқ жолы. «Әмиўдәрәя» журналы, Нөкис, 1996. 3-4-саны, 54-60.

34. Юсупов К.А. Бердақ шығармаларын үйрениў усыллары. «Қарақалпақстан муғаллими» журналы, Нөкис, 1996. 1-2-саны, 12-15.
35. Юсупов К.А. Изучение творчества С.Мажитова в школе. // V Международный журнал научных исследований «Научный импульс». Выпуск №1 (том 1), 30 август, 2022. – Стр. 44-50.
36. Yusupov K.A. Methodologu for analyzing iyrical works in literature lessons. // Miasto Przyszłości. (Impact Factor: 9.2). Vol. 26 (2022). Page - 200-208.
37. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда кластер методини қўллаш. «Педагог кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашнинг замонавий шакллари жорий этиш муаммолари», (Илмий –амалий конференцияси материаллари), Тошкент , 2009. 284-285.
38. Юсупов Қ. Академик лицейларда Ажиниёз лирикасини ўқитишда бурчаклар методи билан ўрганиш. «Олий ва касб-хунар таълими тизимида профессор-ўқитувчиларнинг малакасини ошириш жараёнини такомиллаштириш муаммолари», (Илмий –амалий семинар материаллари), Бухоро, 14-15-май, 2009. 133-136.
39. Юсупов Қ. Көркем шығармалардың мазмунын үйрениў методикасы. Миллий идентивлик ва оммавий ахборот воситалари. (Илмий мақолалар тўплами), Т. : «Юрист –медиа маркази», 2009. 48-51.
40. Юсупов Қ. И.Юсупов поэзиясын оқытыў усыллары. «НМПИ илим билимлендириў хэм тәрбия мәселелерин раўажландырыўдағы орны», (Республикалық илимий-теориялық конференция материаллары), Нөкис, «Қарақалпақстан», 2010, 185-187.
41. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўирде Бердақ дәретиўшилигиниң үйренилиўи. «Бердақ-классикалық әдебиятымыздың бийик шыңы» атамасындағы республикалық илимий-теориялық конференция материаллары топламы. КМУ, Нөкис, 2017.
42. Юсупов К.А. Ғәрезсизлик дәўирде Бердақ дәретиўшилигин үйрениў. «Классикалық әдебияты жәмийеттеги манаўий жаңаланыў мәселелери» атамасындағы халық аралық илимий-конференция материаллары топламы., Нөкис, «Илим», 2017, 49-51.
43. Юсупов К.А. Изучение лирических произведений на уроках литературы. /Spain International scientific-online conference: “Solution of social problems in management and economy” Part 1, Issue 2: September 20, 2022. www.conf.com. Spain, Испания: pp. 21-26.
44. Юсупов К.А. Гөззаллық әлеми. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1994, 23-июль.
45. Юсупов К.А. Данышпан шайыр еди. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2012, май, №5 (17-сан).
46. Юсупов К.А. Ана-ўатан хэм тәбиятты жырлап... «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 2012, 4-декабрь, №144 (19294).
47. Юсупов К.А. Сезимлер дүньясын тербетип. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2014, декабрь, №12 (48-сан).
48. Юсупов К.А. Зәрүрли қолланба. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1988, ноябрь.
49. Юсупов К.А. Әдебият сабағында көргизбе шөлкемлестириўдиң әҳмийети. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 1990, 1-декабрь.
50. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятында конференция сабағының өтилиў жағдайлары. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 1990, 20-декабрь.
51. Юсупов К.А. Көрсетпели қураллардан пайдаланыў тәжирийбемнен.. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 1991, 7-июнь.
52. Юсупов К.А. Тарийхый атамаларды дурыс үйретейик. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 1991, 4-октябрь, №192 (15)
53. Юсупов К.А. Еркин қосық-қарақалпақ поэзиясында жаңалық па? «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1991, 12-ноябрь, №104 (7030).
54. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятын оқытыў методикасы. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1992, 3-декабрь.
55. Юсупов К.А. Қарақалпақ әдебиятында муҳаббат жыршысы. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1993, 27-март.
56. Юсупов К.А. «Ай сығалайды»...«Әрман» газетасы, 1993, 16-31 май, №10 (31).
57. Юсупов К.А. «Едиге» тарийхый қахарманлық дәстан. «Қарақалпақстан жаслары» газетасы, 1993, 29-февраль, №9 (6838).
58. Юсупов Қ. Қарақалпақ фольклоры - миллий байлығымыз. «Шымбай ҳаўазы» газетасы, 1993, 29-июнь.

59. Юсупов К.А. Ана тили – руўхый байлығымыз. «Жеткиншек» газетасы, 2004, 25-ноябрь, №48 (4605).
60. Юсупов К.А. Мәртликке толы поэзия. «Устаз жолы» газетасы, 2007, 13-октябрь.
61. Юсупов К.А. Шығарманың тәрбиялық әхмийети. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы, 2008, 4-декабрь, №144 (19294).
62. Юсупов К.А. Ҳәртәреплеме талант ийеси. «Устаз жолы» газетасы, 2008, 1-март, №9 (502).
63. Юсупов К.А. Айсулыў Юсупова. И.Юсуповтың «Ўатан топырағы» шығармасын үйрениў мәселелери. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2009, апрель, 7-8 (191-192)
64. Юсупов К.А. Гүлсәўир Юсупова. Аналарды улығлаўшы дәстан. «Қарақалпақ университети» газетасы, 2012, февраль, 3-4 (251-252)